

Menas Literatūra Mokslas

2004 GRUODŽIO 4 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 233 (45)

Lietuvių liaudies instrumentų skambesys neturi silpnėti

ANATOLIJUS LAPINSKAS

Lietuvių liaudies muzikos instrumentai Lietuvos istorijos šaltiniuose, tautosakoje, grožinėje literatūroje minimi ne vieną šimtmetį, o nuo XX amžiaus pradžios ir moksliniai lietuvių liaudies instrumentų tyrimai. Daugiau kaip prieš pusimtį metų koncertinės kanklės ir birbynės drąsiai įžengė į koncertų sales – ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Lietuvių kompozitoriai sukūrė įsimenantių ir prestižinių kūrinių kanklėmis, birbynėmis, visam liaudies instrumentų orkestrui. Dar vienas mūsų liaudies instrumentų sąjūdžio aspektas: tokstančiai vaikų ir jaunuolių mokyklai ir mokytojų kanklių ir birbynės meno. Galėtume drąsiai teigti, kad liaudies instrumentų skambesys lydi visą mūsų tautos istoriją, kultūrinį ir patriotinį vyksmą.

Mokslininkų dėmesys

Pirmąjį lietuviškų instrumentų sąrašą dar XVI amžiuje sudarė Jonas Bretkūnas, žymus Rytų Prūsijos lietuvių raštijos atstovas, giesmyno sudarytojas, pirmasis biblijos vertėjas. Biblijos rankraščio paskutiniame puslapyje (biblija liko neišspausdinta) J. Bretkūnas tarp kitų instrumentų mini kanklę, trimtą, skudučius, lamzdelį.

Vėlesniais amžiais žinių apie lietuvių liaudies instrumentus knygelėje *Prūsų lietuvių patiekė* Teodor Lepner – vienas pirmųjų lietuvių buities tyrinėtojų, jo drąsiai teigimu, visi lietuviai yra apsigimę muzikantai – „musicae naturales“. Christian Bartsch – lietuvių tautosakos žinovas rinkinyje *Dainų balsai* įdėjo skyrelį „Apie lietuviškus muzikos instrumentus“, kur yra ir liaudies instrumentų piešinys. Nemažai medžiagos galima rasti XIX a. pabaigoje

išleistame Franz ir Helene Tetzner leidinyje *Dainos. Litauische Volksgeaenge*.

Iš lietuvių tyrinėtojų XX amžiuje vienas pirmųjų pasireiškė folkloristas Adolfas Sabaliauskas – Žalia Rūta savo darbuose *Sutartinės ir mūsų muzikos įrankiai* (1904), o ypač knygoje *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos* (1916). Istorinę vertę turi muzikologo Juozo Žilevičiaus straipsniai apie lietuvių liaudies instrumentus. Reikšmingiausias to meto lietuvių etnoinstrumentologijos darbas – Zenono Slaviūno studija *Lietuvių kanklės* (1937).

XX a. antrojoje pusėje vadovėlius parengė ir kanklių tyrinėjimo darbus tęsė Pranas Stepulis, Marija Baltrėnienė, Vytautas Alenskas, Vida Palubinskienė, birbynės vadovėlius išleido Povilas Samuitis ir Algirdas Vyžintas, Antanas Smolkskus, skudučius nagrinėjo Algirdas Vyžintas, bendrą liaudies instrumentų prigimtį savo gausiose etnoistoriniuose darbuose apžvelgė Romualdas Apanavičius, liaudies meno baruose pasižvalgė Vladas Bartusevičius, dar 1959 m. gausų liaudies instrumentinės muzikos rinkinį išleido Stasys Paliulis.

I etnoinstrumentologijos studijas įtraukė ir jaunesnė karta, aukštųjų muzikos mokyklų magistrantai ir doktorantai. Galima teigti, kad liaudies instrumentai tapo patraukliu mokslinių studijų objektu. Jų tyrinėjimai reikšmingai praturtina visą mūsų etninės kultūros panoramą.

Koncertų salėse ir Dainų šventėse

Pirmieji žingsniai, išvedant liaudies instrumentus į sceną, buvo žengti Pirmojo pasaulinio karo metais. Prano Puskunigio,

Kaimo piemenėliai. (1936 m., Ukmergės apskr.) Balio Buračo nuotr.

žinomo Skriaudžių „Kanklių“ ansamblio įkūrėjo vadovaujamas Kauno spaustuves darbininkų ansamblis 1916 m. sausio 12 d. Kauno miesto teatre surengė pirmąjį viešą kanklių muzikos koncertą. Tų pačių metų rudenį šis kanklių ansamblis koncertavo Karaliaučiuje.

Reikšmingą vaidmenį kanklių sąjūdžio kelyje suvaidino Lietuvos kanklininkų draugija, save laikiusi „kanklių muzikos propaguotojų organizacija“. Draugija veikė nuo 1925 iki 1940 metų, kai kartu su kitomis „antitarybinėmis“ organizacijomis buvo uždaryta. Draugijos steigimo iniciatoriumi buvo P. Puskunigis, greta jo valdybai priklausė žinoma kultūros veikėja M. Avietėnaitė, kompozitoriai K. V. Banaitis ir J. Bendorius. Draugijos veikloje dalyvavo ir kiti žymūs muzikai: T. Brazys, A. Kačanauskas, J. Naujalis, A. Sabaliauskas. Pirmąjį koncertą draugija surengė 1925 m., jame dalyvavo ir Valsybės teatro solistai.

Draugijos pastangomis 1930 m. Kaune atidaryta Kanklių muzikos mokykla, kuri vėliau buvo pavadinta kursais. Šios mokyklos įstaigos kanklininkų ansamblis nuolat koncertuodavo Kaune ir periferijoje (neretai su paskaitomis, konsultacijomis), kanklių muzika kas savaitę skambėdavo ir per Kauno radiją. Kursų dėstytojų J. Strimačio ir P. Stepulio kanklių duetas koncertavo ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje, Estijoje.

1940 metų pabaigoje Vilniuje buvo įkurta Valstybinė filharmonija ir prie jos Jono Švedo vadovaujamas Valstybinis dainų ir šokių liaudies ansamblis. Jo liaudies instrumentų orkestras nuėjo ilgą tobulėjimo ir meninio meistriškumo plėtos kelią. Būtent ansamblio koncertuose Lietuvos, tuometinės sąjungos, o vėliau ir užsienio žiūrovai galėjo gerėtis lietuvių liaudies instrumentų orkestro skambesiu.

Greta dabartinio „Lietuvos“ ansamblio įsikūrė ir analogiški mėgėjų meno ansambliai aukštesiose mokyklose, gamybiniuose kolektyvuose, kultūros įstaigose. Atsirado ir vaikų dainų ir šokių ansambliai.

Ivairaus lygio muzikos mokyklose įsisteigė liaudies instrumentų orkestrai – platių meninių galimybių kolektyvai, žinomiausi jų – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos liaudies instrumentų orkestras, sa-

vo veiklą pradėjęs dar 1952 m., ir gerokai jaunesnis jo Klaipėdos universiteto orkestras, pradėjęs veiklą 1975 m. Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetų sudėtyje.

Kameriniai liaudies instrumentų ansambliai bene dažniausiai pasaulį supažindina su lietuviškais instrumentais. Tarp jų žinomiausi – „Sutartinė“, muzikuoti pradėjęs dar 1956 m., Dailės muziejaus kanklių trio (1971), ansamblis „Vaivora“ (1992), anot kritikų „sudedantis visą sielą į atliekamus kūrinius“. Dviem pastariejiems kolektyvams vadovauja Muzikos ir teatro akademijos profesorė Lina Naikienė. Ji taip pat yra ir viena žymiausių mūsų kanklininkų solisčių. Greta jos šalyje ir pasaulyje bene žinomiausias buvo mūsų birbynės princas – Antanas Smolkskus, kurio birbynė nutilo vos prieš metus.

Tačiau įspūdingiausi kanklių akordai nuvilniuja Pasaulio lietuvių dainų šventėse. Pastarosiose dviejose šventėse Vilniaus universiteto Didžiajame kieme skambėjo keturių šimtų kanklininkų orkestro kankliuojama tautinės dvasios prisodrinta muzika. Šis šalies kanklininkų sambūris visada palieka neišdildomą įspūdį.

Liaudies instrumentai – kūrėjų ir kūrėjų šaltinis

Autorinės kilmės kūriniai kanklėmis labiausiai būdingi Suvalkijos regiono instrumentiniam folklorui (skirtingai nuo Aukštaitijos ar Žemaitijos). Kaip tik iš Suvalkijos lygumų iškilo ir XX amžiaus pradžios mūsų kanklių atgaivinimo entuziastai – Pranas Puskunigis ir Justinas Strimaitis. Savo kanklių vadovėliuose ir kituose leidiniuose jie pateikė pirmąsias savo sukomponuotas kanklių melodijas.

Vis dėlto profesionalios kūrybos liaudies instrumentams kelias prasidėjo, 1940 m. įsteigus valstybinį dainų ir šokių liaudies ansamblį, dabartinę „Lietuvą“. Pirmasis kūrinių liaudies instrumentų orkestrui gimė 1941 m., tai buvo Jono Švedo rapsodija „Klonių aidai“, dažnai skambanti ir šiais laikais. Ilgą laiką J. Švedas buvo vienintelis kompozitorius ramentis arba aranžuojantis kūrinius liaudies instrumentams. 1955 m. jis sukūrė pirmąjį stambios formos kūrinių liaudies

Trys piemenėliai ir užstovas liaudies šventėje 1936 m. Alytaus apskrityje.

Balio Buračo nuotrauka.

instrumentams – koncertą kanklėmis su liaudies instrumentų orkestru.

1964 m. sukurtas Vaclovo Paketuro koncertas kanklėmis, Lietuvos kanklininkų repertuare ne kiek nesendamas, skamba jau keturis dešimtmečius. Net tris koncertus kanklėmis sukūrė jaunas kompozitorius Algirdas Bružas. Nemažai reikšmingų kūrinių parašė Jurgis Juozapaitis, Leonas Povilaitis, Valentinas Bagdonas, Rimvydas Žigaitis.

Reikšmingą vietą birbyninkų repertuare užima lietuvių muzikos klasikų kūriniai – Balio Dvariono pjesė „Prie ežerėlio“, Eduardo Balsio „Scherzo“ birbynų kvintetui, Andante Cantabile (Pirmojo koncerto smuikui Antrosios dalies transkripcija birbynei), šokiai iš baletų „Eglė žalčių karalienė“, Vytauto Klovo Koncertas birbynei ir liaudies instrumentų orkestrui. Koncertą birbynei su simfoniniu orkestru yra parašęs Benjaminas Gorbulskis, sonata – Jurgis Juozapaitis.

Ryškūs yra viso liaudies instrumentų orkestro skambesys. Jo visas spalvas ir galimybes atskleidė žinomiausi šalies kompozitoriai: Vytautas Juozapaitis savo neprilygtamais „Lietuviškais šokiais“, Leonas Povilaitis įspūdingąja „Naktimi kryžių kalne“, „Pavasario sutartine“, Valentinas Bagdonas išdaigiais „Sartais“, Algimantas Bražinskas, „Vestuvinių šokių“ ir daugeliu orkestrinių pjesių. Lietuviška muzika liaudies instrumentams yra originali, tautiška ir visuomet tinkama reprezentuoti mūsų kraštą bet kuriame pasaulio taške.

Vaikų pomėgis, jaunimo būsimoji profesija

1923 m. Kaune buvo įsteigta karo invalidų Kanklių muzikos mokykla. Didesnės reikšmės turėjo 1924 m. įsteigti ir dvejus metus veikę Kanklių muzikos kursai, populiarią kanklę, parengę nemažai gerų kanklininkų. 1930 m. Kaune atidaryta Kanklių muzikos mokykla, kuri vėliau buvo pavadinta kur-

sais. Juos gausiai lankė moksleiviai. Kokybinių liaudies instrumentų specialistų rengimo šuolį žengė 1945 m. dabartinėje Muzikos akademijoje įsteigta Liaudies instrumentų katedra. Pirmuoju jos vedėju tapo J. Švedas. Vėliau liaudies instrumentų skyriai buvo atidaryti aukštesniose muzikos mokyklose (dabartinės konservatorijos), taip pat ir vaikų muzikos mokyklose. 1975 m. Liaudies instrumentų katedra atidaryta dabartiniame Klaipėdos universitete. Visų lygių mokyklose studentai ir moksleiviai mokosi birbynų, kanklių specialybių, tobulina orkestrinio muzikavimo įgūdžius.

1991 m. atkurta 1925–1940 m. veikusi Lietuvos kanklininkų draugija. Dabar ji vadinasi Lietuvių liaudies instrumentinės muzikos draugija „Kanklės“, kasmet visuose šalies regionuose surengianti įspūdingas liaudies instrumentinės muzikos šventes. Jose dalyvauja šimtai studentų ir moksleivių, liaudies instrumentus pasirinkusių pomėgiui ar būsimajai specialybei.

Kanklių karalienės gyvenimo epopėja

Kalbant apie liaudies instrumentus, nuodėmė būtų praleisti Onos Mikulskienės vardą. Kazkur Rusijos Sibiro platybėse – Omsko mieste, lygiai prieš šimtą metų (1905 m. sausio 30 d.) gimusi Ona Mozoliauskaitė-Mikulskienė buvo iš to būrelio kanklininkų, kurios pirmuosius ansamblinio kankliavimo žingsnius žengė 1940 m. įsteigtame J. Švedo ansamblyje, o po poros metų ji įstojo į M. K. Čiurlionio ansamblį, su kuriuo nesiskyrė visus 50 metų – Lietuvoje, karo nuniokioje pokario Europoje, o nuo 1949 m. Amerikoje Cleveland mieste.

Kaip savo recenzijose rašė muzikologas Juozas Žilevičius, O. Mikulskienė visuomet puikiai parengdavo koncertinių programų instrumentinę grupę, kaip talentinga pedagogė rūpi-

nosi ansamblio orkestrantų pamainos rengimu. 1965–1985 metais Onos ir jos vyro Alfonso Mikulskio – „Čiurlionio“ ansamblio vadovo pastangomis veikė privati kanklių studija, kurioje buvo išeinamas visas Lietuvos konservatorijos liaudies instrumentų praktinio kankliavimo ir muzikos teorijos kursas. O. Mikulskienė kankliavimo mokė Toronto, New York, Detroit, Chicago, Pittsburgh miestų jaunąsias kanklininkes.

Už kanklių muzikos puoselėjimą O. Mikulskienė 1978 m. buvo apdovanota Amerikos lietuvių Piliečių klubo kultūrine premija. 1994 m. O. Mikulskienė grįžo į Lietuvą, kur aktyviai dalyvauja visuose tautinės kultūros renginiuose. Jos gyvenimo šimtmetis – tai gyvoji mūsų kanklių istorija pasaulio laike ir erdvėje.

Problemų netrūksta

Liaudies instrumentinė muzika – tai mūsų tautinis turtas. Keista, bet Lietuvos kultūros valdžia jo visiškai nevertina. Pavyzdžiui, valstybinių švenčių minėjimų meninei daliai paprastai samdomas operos orkestras, baletas, choras, dainininkai. Programoje skamba XIX a. italijos arijos, rodomos klasikinio baletų ištraukos.

Kultūros ministerijos valdininkai į klausimą, kodėl tokioms progoms nepasikviečiamas liaudies instrumentų orkestras, susiraukę atsako:

Nukelta į 3 psl.

TURINYS

Liaudies instrumentų svarba.

Vilniaus šviesuolių atminimas gyvas. Meilė žodžiui ir knygai.

Išdalinta rudens romantika. Aktorės laimė.

Knygnešių tėvo sukaktis. Vidinė dailininkės harmonija.

Ona Mikulskienė 1993 m.

Vilniaus šviesuolių atminimas gyvas

EGIDIJA KAULAKYTĖ

Lapkričio 17-ąją būrelis vilniečių – muziejininkų, bibliotekininkų, knygų mokslininkų – rinkosi prie Dominikonų gatvės 11-to namo. Šioje vietoje 1906–1949 metais veikė garsus Vilniaus kultūros ir lietuviškos puoselėtojų dr. Jurgio ir Marijos Piaseckaitės Šlapelių lietuviškas knygynas. Nuo šiol apie knygyno vietą bylos atidengta paminklinė lenta. Tiesa, ankstiau, caro laikais, gatvė vadinosi Blogovėsčenskaja, lenkų laikais – Šv. Jono, namo numeris buvęs 13-tas. Dabar šiame dideliame name įsikūrusi Vilniaus miesto savivaldybės ūkinė organizacija „Vilniaus vandenys“. Pastatas restauruotas, tačiau gatvė, nors ir senamiesčio, labai jūdi ir triukšminga.

Knygyno įkūrėjų plačiašakės kultūrinės veiklos reikšmę pažymėjo kalbėjusi Šlapelių namo – muziejaus direktorė Alma Gudonytė. Ji – įžymiųjų vilniečių dukters kalifornietės Gražutės Šlapelytės Sirutienės, lapkričio 29 d. šventusios savo 95-ąjį gimtadienį, sumanymų įkanytoja, Marijos Šlapelienės, su kuria Vilniuje pragyveno 27-rius metus, valios vykdytoja, darbų organizatorė. 1996 m. Šlapelytė-Sirutienė dovanojo gimtajam miestui atgautą savo tėvų namą, o muziejumi jį pavertė ir sklandžiai leidybos, švietimo, Šlapelių atminimo išsaugojimo darbus vykdė ne-nuilstanti Alma Gudonytė.

Labai didelį ir išsamų leidinį – moksline studiją *Marijos ir Jurgio Šlapelių knygynas Vilniuje* (2000), išleista G. Šlapelytės-Sirutienės lėšomis, parengęs Vilniaus universiteto profesorius Vladas Žukas papasakojo apie knygyno įsikūrimą Dominikonų gatvėje ir buvusias gera slėptuve pagalbinę kny-

gyno patalpas, kurių pri-skaiciuota 8-nios; po jomis išliko dideli rusiai – vietos knygoms ir spaudai buvę. Jas visas apieškoti ne visada atėdavo ir galvą okupacinėms valdžioms. Nuo 1906 m. jų buvo ne viena. Per tą laiką knygyno savininkai buvo ne kartą kratomi, M. Šlapelienė net uždaryta į kalėjimą, dėl knygyno prieš II pasaulinį karą lenkai buvo iškėlę bylą teisme. 1949 m. sovietų valdžios galutinai panaikinto knygyno ir leidybinės bendrovės turtai – senosios knygos – atiteko Vilniaus universitetui,

Šlapeliai, tokie du maži žmogiukai, o kiek padarė. Jų dvasia palaiko ir padeda įgyvendinti visus mūsų sumanymus

tuometiniams Knygų rūmams – per 10 tūkst. knygų, muziejams. Skaudų smūgi išgyvenusių knygyno savininkės atsi-sveikinimo su viso gyvenimu tritūsu ir prasme laišką prie buvusio Vilniaus lietuviško knygyno perskaitė aktorė Aldona Vederaitė. Nuo šiol Dominikonų gatvė turės dar vieną atminties ženklą, kuris privers stabtelėti praeivi, atmintyje nusisėstantį svarbų Vilniaus gyvenimo faktą.

Išsamiai pažinčiai su Šlapelių knygyno ir leidybinės bendrovės įkūrėjų veikla, jų gyvenamąją aplinką, taip pat žvilgsniu į platesnę Vilniaus miesto ir krašto lietuviškos veiklos panoramą nuo XIX a. pabaigos iki 1940 metų kvietia Pilies gatvėje esantis Šlapelių namas – muziejus. Siūloma susipažinti su trimis ekspozicijomis, pažiūrėti dažnai keičiamas Vilnijos dailininkų parodas atskiroje salėje su išlikusiomis trijų šimtų metų senumo grindimis ar nusileisti į akmeninių sienų rūsi – dabar apšildomą, apšviestą, taip pat virtusį sale, la-

bai tinkama eksponuoti nuotraukas.

Muziejuje galima pamatyti 2003 m. sukurta Vytauto Domaševičiaus ir Juozo Matonio videofilmą „Ištikimi lietuviškam žodžiui“. Jame praplaukia senieji, jau archyviniai Vilniaus vaizdai, pasakojama apie lietuvių padėtį senojoje sostinėje (Jurgio Šlapelio nukaltas žodis) – apie 1880 m., kai gimė Marija Piaseckaitė, Vilniuje, kaip ir XX a. pradžioje ar po dvidešimties metų, tegyveno apie 3 tūkst. lietuvių. XIX a. pabaigoje, atgimstant lietuvių

tautinei idėjai, sujuda visos gyvenimo sferos. Vilniuje atsiranda lietuviški laikraščiai, steigiasi lietuviškos kultūros draugijos, mokyklos. Filme pasakojama apie Juozo Šlapelio – karo mediko, kalbininko, lietuviškų knygų sudarytojo žodynininko, kalbos normintojo ir puoselėtojo, knygų ir laikraščio *Lietuvos žinios* redaktoriaus, leidybininko, plataus akiračio kultūrininko bei jo žmonos, pirmosios lietuviškos operos – Miko Petrausko „Birutės“ – pagrindinio vaidmens atlikėjos, knygyninkės, leidybininkės gyvenimą. 1910 m., vos po keleto metų nuo įsikūrimo, Šlapeliai išleido 800 pavadinimų knygų. Jos plito, buvo užsakinėjamos – pasiekdavo Rusiją, Europą, Ameriką.

Vilnietis Petras Averka filme prisimena mokymosi Vilniaus Vytauto Didžiojo lietuviškoje gimnazijoje (kas tuo metu – rusų ir lenkų laikais – Vilniuje jau savaime buvo stebuklas) metus ir griežtąjį mokytoją Jurgį Šlapelį – itin reiklų, gailintį penketų, išmokusį nevar-

toti svetimžodžių ir už atneštą užrašytą retą lietuvišką žodį mokėjusį 17-ka lenkiškų grošių.

Kalbininkas akademikas Zigmas Zinkevičius, prisimena pokario metų susitikimą su Marija Šlapeliene. Universiteto laboranto, dirbusio su kalbininku J. Balčikoniu, ji paprašiusi priglauti dalį retų knygų – joms gresia sunaikinimas. Nutariama jas paslėpti tarp sovietinių pareigūnų netikrinamų Kauno universiteto Lyginamosios kalbotyros seminario knygų – mat, jie nieko nesuprantą apie kalbotyrą, ir karvelidėje, kuri, užversta knygų ryšuliais, pasitarnauja prie globstiu nuo areštų besislapstantiems žmonėms. Jie ten susirietę praleisdavo naktį, rytą išeidavo.

Muziejaus direktorė, Jurgio Šlapelio giminaite, Vilniaus universiteto auklėtinė, mokslininkė, Marijos Šlapelienės padėjėja ir globėja, jaunystėje nešiojusi tuos ryšulius knygų, paslėptus tarp morkų ir bulvių, filme prisimena dėdienę, jau netekusių prislegtą. – 1941 m. mirė Jurgis Šlapelis, mylimas vyras, karas iš Lietuvos išbėgė brangiausias atžalas – dukteris Laimutė ir Gražutė, sūnų Skaistutį. Namai nacionalizuoti, knygynas ir bendrovė uždaryti, nebėra knygų. Atgaivą suteikia apsilankymai Šv. Mikalojaus lietuviškoje bažnyčioje – ten su vikaru Ambraziejumi pagiedodavo giesmių, namuose prisimindavo slaptus lietuviškus vakarus, dainavimą. Mirė Marija Šlapelienė 1977-aisiais metais, palikusi šviesų Lietuvos kultūros žadintojos atminimą.

Muziejuje jo direktorė, pasakodama apie Vilniaus lietuvių šviesuolius, atgimimo patriarchą daktarą Joną Basanavičių,

nejuociom šukteli:

– Kartais galvoju – Šlapeliai, tokie du maži žmogiukai, o kiek padarė. Jų dvasia palaiko ir padeda įgyvendinti visus mūsų sumanymus – muziejaus veikla išbėgeja.

Pas mus lankosi daug moksleivių, kiekvieną savaitę vyksta renginiai ir susitikimai. Gruodžio 1-ją dieną Rotušėje minėsime rašytoją vilnietę Aldoną Liobytę, 11-tą – dainininkę Beatricę Grincevičiūtę. Labai artimai bendradarbiaujame su „Vilnijos“ draugija, minime senuosius nusipelnčius vilniečius. Numatome išleisti Šlapelių rašytinio palikimo rinkinį. Į jį sudėsime M. Šlapelienės atsiminimus apie Vilnį, jos laiškus vyrui, J. Šlapelio korespondenciją iš Pirmojo pasaulinio karo fronto žmonai, rašytojų, kalbininkų laiškus Šlapeliams, kitų žmonių atsiminimus.

2004-aisiais pasirodė A. Gudonytės sudarytas Gražutės Šlapelytės-Sirutienės, kalbininkės, kultūros istorikės, straipsnių rinkinys *Vilnijos atgarsiai*, kurį tiesiog reikia imti ir skaityti – tokiais karštais jausmais tėvams, Vilniui, visam Lietuvos kraštui ir lietuvių kultūrai alsuoja jo puslapiai. Knygos vaizdai labai ryškūs, žmonių portretai – tėvų Jurgio ir Marijos, seserų ir jų šeimų narių, lietuviškos gimnazijos dramaturgo Marcelino Šikšnio, patriarcho Jono Basanavičiaus, kalbininkų, žurnalistų – įdomūs, gilūs, žadinantys tokius pat kilnius jausmus.

Dabarties vilniečiai – knygų mėlojai, garbūs mokovai ir žinių ištroškusi jaunomenė – visi senamiesčio grindinių ir naujamiesčio asfalto mindytojai, siūnčiamie nuosirdžiausius sveikinimus Jubiliatei, linkėdami sveikatos ir dėkodami už atmintį.

Lietuviško žodžio brandumą pirmasis atskleidė Kristijonas Donelaitis savo nuostabiuose *Metų* poemos posmuose, pavaizdavęs lietuvių varguolio darbus, vergus ir džiaugsmus.

Lietuviško žodžio poetinį subtilumą ir grožį visa didele išklele vyskupas Antanas Baranuskas poemoje *Anykščių šilelis*. Vyskupas Motiejus Valančius ir daugelis kitų dvasios milžinų švietė, mokė, blaivino pavergtus ir prispaustus brolius lietuvių. Dr. Jonas Basanavičius, dr. Vincas Kudirka kelė apmirusią tautinę sąmonę; didysis dainius, tautos pranašas Maironis kvietė paimti „arklą, knygą, lyrą ir eiti Lietuvos keliu“. Jie įkvėpė ryžtą kovoti dėl savo laisvės; pagaliau buvo laimėta ir 1918 metais atkurta laisva ir nepriklausoma Lietuva. Už tai turime būti dėkingi šiems milžinams ir savanoriams kariaus, aukojusiems savo brangiausią turtą – gyvybę tėvynės labui. Bet ne tik jiems. Ačiū ir motinėlėms, močiutėms, mokiuišioms savo mažuosius gimtojo žodžio ir rašto slapta, prie ratelio; ačiū tėveliams knygnėšiams, 40 metų naktimis gabe-nusiems iš užsienio draudžiamą Lietuvos spausdinti lietuvišką žodį – knygą!

Šiandien ir vėl tėvynė pavergta. Bet lietuvių tautinė sąmonė gyva, ir lietuviškas žodis įsitvirtinęs ne tik Nemuno pakrantėse, bet pasklidęs po šalis plačiausias, branginamas žymiųjų pasaulio mokslininkų, studijuojamas daugelyje universitetų.

Mylėkime, branginkime lietuvišką žodį, puoselėkime jį ir

svetur gyvendami, tegul skamba ne tik mūsų žodis, bet ir dainos po šalis plačiausias!

Tegul Lietuvos patriarcho dr. Jono Basanavičiaus žodžiai, įrašyti jo antkapyje Vilniuje, būna mums pavyzdys, kaip reikia mylėti gimtąją kalbą: „Kada mes jau į dulkes pavirsim, jei lietuviška kalba bus tvirta pastojus, jei per mūsų darbus Lietuvos dvasia atsikvošės – tasyk mums ir kapuose bus lengviau, smagiau ilsėtis“.

Pirmoji gimtosios kalbos mokytoja

Visais amžiais visuose kraštuose pirmoji gimtosios kalbos mokytoja buvo, yra ir visad bus motina. Tai pirmajai vaiko mokytojai – motinai tenka ne tik malonios, bet ir labai atsakingos pareigos. Vaikas išmoka kalbėti labai greitai, tiesiog nejuociomis ir išmoka taip, kaip kalba motina: kaip ji ištaria žodį, taip vaikas jį atkartoja, kokius žodžius motina vartoja, tokius kalbės ir vaikas, kokios jos pasakos, toks ir vaiko vaizduotės pasaulis. Gryna, taltio, giirdėti vaikystėje, būtų įsiminga vaiko atmintin, ir net jei kada nors vėliau, vaikui patekus tarp kitataučių, motinos žodžiai, giirdėti vaikystėje, būtų primiršti, jie lieka gyvi sąmonėje ir sudaro tvirtiausią pamatą tiems gimtosios kalbos rūmams, kuriuos žmogus per visą savo amžių kuria, nuolat turtindamas juos naujais kalbos lobyno puosmenimis – naujais žodžiais, naujais posakiais. Priešingu atveju, daryta, ne-taisyklinga, pilna svetimybų motinos kalba padaro neatitai-

Gražutė ŠLAPELYTĖ-SIRUTIENĖ

1909 11 29
Įžymi vilnietė, Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus globėja. Lietuvos kultūros puoselėtoja ir visuomenės švietėja.

somą žalą vaiko gimtosios kalbos mokėjimui.

Motinų kūryba

Pirmieji maldos žodžiai, motinos išmokyti, dažniausiai lydi žmogų iki pat karsto lentos. Ne kartą žmonės, beveik užmirę ir kasdieniame gyvenime seniai nebevertoją gimtosios kalbos, poterių kalba ta kalba, kuria motina vaikystėje išmokė.

Vaikų tautosaka, kaip katutės, kykavimai, pasakos, dainos ir kita, dažniausiai yra mūsų prosenelių kūryba, ji taip pat palieka vaikai neįsildomus įspūdžius. Labai greitai ir lengvai pastebimas skirtumas tarp tų žmonių, kurie išėjo į pirmąją švelnią, turiningą, visokių lobių pilną motinos mokyklą, ir tų, kurie dėl kokių nors priežasčių jos neturėjo.

Lietuvei motinai likimas pasiskyrė ypač sunkias ir atsakingas pirmosios gimtosios kalbos mokytojos pareigas. Lietuvių tauta šimtmečiais buvo lenkinama, vėliau rusinama, vokie-tinama, išgyveno žiaurų lietuviškos spaudos draudimo laikotarpį, ilgus amžius kentėjo svetimųjų jungą. Po trumpo šviesaus, kūrybingo Lietuvos laisvės laikotarpio mūsų tauta vėl yra nugarazdinta į žiauriausią pasaulio istorijoje vergiją. Laisvoje Lietuvoje įsteigtos mokyklos, universitetai ir kitos mokslo įstaigos, jei ir ne visiškai išnyko karo ir naujos vergijos verpetuose, tai buvo sugniuždytos ir neteko lietuviškos dvasios. Tūkstančiai mūsų jaunimo už tėvynės ribų kurį laiką liko visiškai be savų mokyklų.

Motinos mokykla

Tik viena mokykla visais laikais buvo tvirta, pastovi, nesusigriaunama ir jokių Lietuvos priešų neužslopinama – tai motinos mokykla. Jinai visais amžiais išliko Lietuvoje, ją motinos išsivežė į šaltąjį Sibirą, į išveivės ir tremtinės išsibėgėno į platių pasaulį.

Motina, prie ratelio mokanti savo vaiką skaityti, – toji vargo mokykla – tapo tiesiog lietuviškos mokyklos simboliu ir lietuviškos mokyklos pirmavaldžiu.

Šiandien, mums esant už tėvynės ribų, vaiko gimtosios kalbos mokymas yra ypač svarbus ir opus. Svetimų kalbų įtaka yra tiesiog gniuždanti, ji gresia visiškai nustelbti lietuvių kalbą, skverbiasi ir darto mūsų kalbos grynumą, susina žodžiumą. Todėl turime imtis

įvairiausių priemonių tai bangai atlaikyti.

Visi privalome budėti gimtosios kalbos sargyboje, bet turime atsiminti, kad didžiausia ir atsakingiausia to darbo dalis tenka motinai: ji yra pirmoji jaunosios kartos auklėtoja, mokytoja, o visi kiti yra tik jos talkininkai, pavaduotojai ar pradėtojo darbo tęsėjai. Pirmasis ir didžiausias jos talkininkas, žinoma, yra šeimos tėvas, jo itaka vaikams, šalia motinos, neabejotinai labai sviri ir reikšminga.

Jei spaudos draudimo laikais lietuvių motina, prie ratelio verpdama, pati nedaug mokėdama, dažnai tik vieną vienintelę knygą, maldaknygę ar elementorių turėdama, išmokė savo vaikus lietuviškai skaityti ir įdiegė jiems gimtosios kalbos meilę, tai šiandien laisvame pasaulyje, turint daug lietuviškų knygų, vaikų laikraščių, turint ir galint turėti lietuviškas mokyklas, vaikų teatrų ir daug kitokių priemonių, susipratusi lietuvių motina tikrai gali ir privalo duoti savo vaikams tvirtą, gryną ir žodingą gimtosios kalbos pagrindą, kurio ir stipriausia aplinkos srovė nenuplėšia svetimų kalbų jūron.

Kad motina tikrai gali, nors ir svetimame krašte, savo vaikus išmokyti gražiai lietuviškai kalbėti, yra šimtai pavyzdžių, čia tik keletą jų pateiksiu. Susipažinau su vyresnio amžiaus lietuvių amerikiečiu. Įsiskė-jome. Iš karto atkreipiau dėmesį, kad jis labai gražiai lietuviškai tarmiškai kalba. Paprpto paklausti, kaip seniai atvykęs Amerikon ir kurioje Lietuvos vietoje gimęs. Jis tik nusišypsojo ir pasakė:

– Dažnai manęs to klausia. Aš Lietuvos nesu matęs, esu gimęs čia, Amerikoje. – Buvau maloniai nustebinta ir pasigėrėjau jo puikiu lietuvių kalbos mokėjimu.

– Tai mano motinos nuopelnas, – trumpai paaiškino mano naujasis pažįstamas. Štai kitas pavyzdys. Vieną gražų vakarą išvažiuojame su Amerikoje gimusia lietuvaite į užmiestį pasigėrėti gražia rudens gamta. Krintantys įvairiaspalviai lapai primena mums tėviškes sodus. Vienas kitas pradedame niūniuoti, netrukus išsiveržia dainos žodžiai, ir taip trunkame dainų po dainos. Mūsų mieloji vairuotoja pritaria vienai, kitai, dešimtai dainai.

Nukelta į 3 psl.

Meilė žodžiui ir lietuviškai knygai

GRAŽUTĖ ŠLAPELYTĖ-SIRUTIENĖ

tengė ištarti pirmąjį prasmingą, taip brangų kiekvienam mums, žodį – mamal!

Tėvynės meilė, tikėjimas, gyvenimo tiesas, dorovės pagrindus, grožio, gėrio ir tiesos su-pratimą tėvai perduoda vaikui gimtąja kalba. Šios visos vertybės giliai įauga vaiko sielon, ir tai yra viso būsimo žmogaus pagrindai. Tiems, kurie atitolsta nuo gimtosios kalbos, dažnai tos vertybės ima blankti, ir žmogaus asmenybė tampa daug skurdesnė.

Lietuvių tautai ir jos kalbai nebuvo lengva išlikti. Grobuoniški Lietuvos kaimynai – slavai ir germanai – veržėsi į mūsų kraštą, ginklų ir klasta me-gindami Lietuvą pavergti, sunaikinti, nutautinti. Broliškos jėgų, galindų, prūsų, ir kitos baltų gentys neatsilaikė ir buvo žiauriai išnaikintos. Liko tik tai jų kalbos nuotrupos – antkapuose suakmenėję negyvi žodžiai. Iš plačios baltų giminės žutbatinėje kovoje išliko gyvi tik lietuviai ir latviai, ir tik jie išlaikė savo gimtąją kalbą. Išlikti išliko, bet po Vytauto Didžiojo – Lietuvos galybės laikotarpio, prasidėjo Lietu-vai sutemų laikai. Valdovai, sujungę Lietuvos likimą su Lenkija, užtraukė gimtajam kraštui didžiulį nelaimę, kuri

privėdė ne tik prie Lietuvos valstybės sunykimo, bet ir prie aukštesniųjų luomų praradimo, prie gimtosios kalbos paniekini-mo.

Tik lietuvis varguolis liko ištikimas savo tėvynės sūnui; tik jis, kaip žarija pelenuose, išlaikė tautos gyvybės amžinąją ugnį, kuri po keleto amžių įsi-liepsnojo skaidria liepsna, vėl atnešdama Lietuvai savaran-kiškumą, laisvę ir nepriklausomybę.

Toji žarija, išlaikiusi tautos gyvybę, buvo lietuviškas žodis, kuris ir vergijoje nenustojo skambėjęs ilgesingose dainose, graudžiose raudose, nuostabiose pasakose, padavimuose, prie-rodžiuose, patarlėse, mįslėse.

Lietuviškas žodis ėjo iš lūpų į lūpas, iš kartos į kartą, ilgai-niui mažai pakitęs, mažai nuto-lęs nuo savo garbingos prose-nelės – indoeuropiečių prokalbės.

Dėl lietuviško žodžio įamži-nimo spaudoje pirmiausia tu-rime būti dėkingi Martynui Mažvydui, kuris parengė pir-mąją lietuvišką knygą – kate-kizmą ir giesmyną (išspaus-dintą 1547 m. Karaliaučiuje). Savo knygos įžangoje autorius prašo:

„Broliai, seserys, imkite mane ir skaitykite!“

Branginkime gimtąjį lietuvišką žodį

Pirmieji gimtosios kalbos žodžiai, kurių dar nesupratome, bet kurie mus ramino, migdė, džiugino, buvo mūsų mylintios motinos žodžiai. O kokiais nuostabiais švelniais žodžiais ji mus šnekino:

– Dukrele, dukružele, dukryte, dukrytėlė!

– Sūneli, sūnaitėli, sūnuželi, sūnytėl!

Mažylis girdejo daug, daug meiliausių žodelių, švelnių lopšinių, linksmų dainelių, kol pats iš bereiksmių garsų iš-

Išdalinta rudens romantika

Ar pakanka mums, lietuviams gyvenantiems Amerikoje, šilumos?

Keistas klausimas — pagalvosit, jei kalba suktusi apie orą. Ypač Čikagoje, kur vasaros net per karštos prieš vėsenių ir lietingų pratusiam Lietuvoje. Tačiau, kalbant apie kitokią šilumą — žmogiškąją — turime pripažinti, kad jos dažnokai trūksta.

Kalbėti apie tai visuomet kyla noras, vos tik koncertų afišose pamatysiu, kad renginį organizuoja „Saulutė“, Lietuvos vaikų globos būrelis. Iš anksto žinau: bus šiltas ir jaukus vakaras, net jei lapkritis už lango. Ir ne vien pagalvojus apie renginio tikslą ar kalbant apie kviečiamus atlikėjus.

Lapkričio 13-osios šeštadienį, kai Lietuvių dailės muziejuje (Pasaulio lietuvių centre, Lemont, Ill.) koncertavo Eglė ir Vytautas Juozapaitiai, jaučiausi tarsi paliesta būtent tos žmogiškosios šilumos. Per pastarąjį dešimtmetį nesu praleidusi nei vieno Lietuvos operos solisto Vytauto Juozapaitio pasirodymo Čikagoje: Lietuvių operos spektakliuose, koncertuose, Jaunimo centro scenoje, visur, kur tik solistas dainuodavo. Tačiau, ko gero, šilčiausias įspūdis vis dėlto liko po minėtojo koncerto Lemonte.

Gerbėjų užpildytoje, mažytėje Lietuvių dailės muziejaus scenoje viena valanda su solistu prabėgo, tarytum akimirka. Šmaikštaus kūrinių pristatymo, tekstų komentarų, artistiško mo, bendravimo su klausytojais galėtų pavydėti ne vienas atlikėjas. Solistas, dainavęs daugybės pasaulio šalių tūkstančiai operos gerbėjų publikai, nuoširdžiai priėmė mūsų aplo-dishmentus kamerinėje aplinkoje. Šilumos įspūdį dar labiau sustiprino, į sceną pakviestas savo žmoną, moterų vokalinio ansamblio „Eglė“ vadovę,

Vilniaus Konservatorijos dėstytoją Eglę Juozapaitienę.

Ir skambėjo populiarių kompozitorių muzika, šio šeimyninio dueto pirmąkart atliekama. Nepakartojamas debiutas šioje mažytėje scenoje. Ir tik tiems, kurie apsilankė aną vakarą.

Klasikinių kompozitorių — Mozart, Lowe, Strauss, Marchetti, Leoncavallo, anot V. Juozapaitio, mėgstamiausius kūrinius keitė populiarios lengvosios muzikos autorių: Raudonikio, Cechanovičiaus, kūryba (jau įdainuota kompaktinėje plokštelėje). Cechanovičiaus „Meilės valsų“ Juozapaitių pasirodymas baigėsi, palydėtas šiltais padėkos žodžiais ir plojimais...

Dar vienas šiltas momentas: turbūt ne'atsitiktinai buvo parinktos kompozitorės Giedros Gudauskienės „Trys impresijos lietuviškos patarlės“, atliktos maestro Manigirdo Motekaitis, akompanavusio Eglės ir Vytauto dainavimui. Net eilinio klausytojo ausis galėjo atpažinti tam tikrai patarlei pritaikytą muzikinį motyvą.

Ypatingai progai pasitaikius, sol. Vytautui Juozapaitiui po JAV gastroliuojant Teatro Lini-co D Europa „Don Giovanni“ operos pastatyme, koncerto atlikėjai Vytautas ir Eglė Juozapaitiai patys pasiūlė atlikti labdaros koncertą ir atsiskakė honoraro, kad sušelpėtų Lietuvoje vargingai gyvenančius vaikučius. Tad koncertas „Rudens romantika“ buvo ekspromtu kilusios idėjos įkūnijimas — tiesiog dar vienas pavykęs „Saulutės“ projektas, artėjant Kalėdoms, pripildysiantis „Saulutės“ globojamų našlaičių Lietuvoje šventinius krepšelius.

Jei staiga pajusite, kad trūksta tos tikros žmogiškosios šilumos, prisilieskite prie „Saulutės“...

Dijana Giedgaudaitė

„Saulutės“ ruošiamame labdaros koncerte, iš kairės: akompaniatorius muz. Manigirdas Motekaitis, solistai Eglė ir Vytautas Juozapaitiai.

Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Ill., po „Saulutės“ labdaros koncerto, kurio programą atliko Eglė ir Vytautas Juozapaitiai. Iš kairės: Gražina Stauskas, Eglė Juozapaitienė, Stasė Petersonienė, Nėlia Paulauskaitė ir Daina Petersonaitė. Indrės Tījūnėlienės nuotrauka.

Aktorės laimė — prancūziškos dainos

Rasos Rapalytės vardas Lietuvos teatrų mėgėjams jau žinomas visą dešimtmetį. Dar būdama Muzikos akademijos studentė, ji pasirodė Nacionalinio dramos teatro scenoje. Pastaraisiais metais ją matydavome ir žymiose teatro spektakliuose, pvz., „Stepančikovo dvare“. Vis dėlto reikšmingiausiu savo darbu aktorė laiko naująjį Edith Piaf dainų spektaklį „Dienos ir dainos“. Nuo pat prieš porą metų įvykusios premjeros šis autorinis spektaklis tapo teatro repertuaro puošmena, įspūdingu dainuojančios aktorės beneficisu.

Edith Piaf dainos — tai ne spektaklio iliustracija, bet jo šerdis, esmė, galų gale masalas žiūrovui. Tokio įtikinamo prancūzų estrados karalienės dainų atlikimo, drąsiai teigiu, reikėtų gerokai paieškoti visoje Vidurio Europoje. Šio puikaus spektaklio ir koncerto kaltininkė — kukli žemaitukė, į sostinę atkeliavusi iš tolimo Žarenų miestelio — Rasa Rapalytė.

— Edith Piaf gyvenimas — tai ištisa virtinė vaikystės vargų, kilimų ir kritimų, dainavimo ir gyvenimo stiliaus ieškojimų, galų gale visuotinio pripažinimo. Ar šis spalvingas artistės gyvenimo kelias, ar pačios dai-

Rasa Rapalytė.

nos labiau patraukė jūsų dėmesį ir tapo spektaklio pagrindu?

— Pasakysiu trumpai — E. Piaf dvasia, aišku, atsispindėjusi jos dainose. Nors su muzika drauguju nuo vidurinės mokyklos, E. Piaf dainomis rimtai susidomėjau vos prieš keletą metų. Paryžietiškas folkloras, truputį sentimentali melodija — toks galėtų būti šių dainų apibūdinimas. Dar svarbesnė yra jų atlikimo maniera — dainininkės išraiška, charakteringas balsas ir E. Piaf dainavimui būdinga dainų turinio giluma.

Mano kelias į E. Piaf dainas, galų gale į spektaklį, prasidėjo kaip tik nuo teksto. Išsinagrinėjau kiekvieną žodį, galima sakyti, kiekvieną raidę, mat prancūzų kalbos iki tol nesimo-

kiau. Galite įsivaizduoti, kaip sunku pagauti paryžietišką dialektą. Džiaugiuosi, kad dėl to dabar net tikri prancūzai man priekaištų nereikia.

Iš pradžių galvojau tik apie E. Piaf dainų koncertą, tačiau, studijuodama jos repertuarą, supratau, kad vien koncerto neužteks. Reikia ir jos gyvenimo vaizdą, juo labiau, kad E. Piaf buvo ne vien dainininkė, bet ir aktorė.

— Gal ir jūsų gyvenimas panašus į prancūzų dainininkės kelią, nors vaikystėje keliaujančio cirko greičiausiai net nematėte?

— E. Piaf vaikystė iš tiesų buvo panaši į gatvės berniukščio nuotykius, ji dainavo jau nuo 8 metų amžiaus ir dažniausiai gatvėje, savo tėvo, keliaujančio cirko akrobato pasirodymų metu.

Mano vaikystė buvo gerokai ramesnė, žemaitijos glūdumoje, Maironio apdainuotose Žarenuose. Dainavau mokyklos ansamblyje, „Dainų dainelėje“, vėliau mokiausi estradinio dainavimo Vilniaus konservatorijoje. Čia, klausydama aktorius R. Ramanausko pasikaitę, nutariau keisti gyvenimo kryptį ir siekti aktorius karjeros. Įstojaui į Muzikos akademiją, baigiau, jau dešimtmetis, kai dir-

bu Nacionaliniame dramos teatre.

Su muzika visą šį laikotarpį ryšių nenutraukiau, tik jie savotiškai bangavo, muzikai užimant tai didesnę, tai mažesnę vietą.

Pastaraisiais metais „ikritau“ į E. Piaf repertuarą, stilių, manau, kad čia kaip tik susilydė mano ir aktorinio, ir vokaliniai sugebėjimai. Būtent jų abiejų man ir reikia, nes tada gali surasti tokių dalykų, kurių vien vokalo technika neatskleisi. Kiekviena jos daina — tai gyvenimas, patia šventčiausia šio žodžio prasme.

— Estradinė daina nuo E. Piaf laikų gerokai pasikeitė. Nors ir dabar egzistuoja aktorinis dainavimas, mintingi tekstai, dainos — baladės, vis dėlto didžiausia dainų masė skiriama ne tiek galvai, kiek kojoms — šokti, trypti. Ne išimtis ir lietuviška estrada...

— Girdėjau ne vieno lietuviškų kandidatų į Eurovizijos konkursą pasisakymą: Eurovizijai reikia kokio nors paprasto „gabalo“. Klausiau ir galvojau, iš kur tokia atsaini pažiūra, iš savo pasirodymų, savo misiją tokiame atsakingame forume.

E. Piaf dainos irgi paprastos, bet anaipol ne prastos. Tokias sukurti ir atlikti yra sunkiausia. Deja, dauguma dabartinių lietuviškų dainų yra tarsi tapetai, kuriuos gali vynioti nežiūrėdamas — visur raštas bus tas pats.

Dar vienas dalykas, dėl kurio man skauda širdį — solistų nuvertinimas. Kaimyninėse šalyse estrados solistai turi kur kas aukštesnį statusą nei Lietuvoje. Pas mus tik grupės, grupės, kurių lygis ir stilius, deja, nedaro įspūdžio.

— Kaip iškilti estrados solistei, jei ne į šlovės viršūnę, tai bent į pripažinimą, nuo ko tai priklauso?

— E. Piaf turėjo savo vadybininką, kuris ją ištraukė iš gatvės ir atvedė į koncertų pakylą. Lietuvoje tokio atvejo lyg ir neteko girdėti. Pačiai žengti įrašų, koncertų, reklamos organizavimo keliu pas mus nėra įprasta. Pagaliau tam reikia nemažos finansinės paramos.

Esu išleidusi, kartu su kompozitoriumi A. Kučinsku, dainų kasetę pagal senovinius lietuvių meilės lyrikos tekstus, bet tai nėra komercinė muzika, nors mano manymu ji suteikia energijos daugiau negu koks nors decibelų uraganas. Kita vertus, E. Piaf dainos — irgi ne komercija, bent jau šių dienų požiūriu, o publikos gausa savo spektakliuose negaliu skųstis.

Labiausiai nekenčiu abejingumo. Jeigu eini į sceną, turi viską atiduoti, nieko negailėti. Dainuodama aš jaučiu malonumą, džiaugsmą ir jeigu mano dainos patinka žiūrovams — tai jau dvigubas malonumas, tiesiog laimė. Gal esu laimės kūdikis?

Kalbėjosi
Anatolijus Lapinskas

Liaudies instrumentai

Atkelta iš 1 psl.

„tos jūsų kanklės niekam neįdomios“. Tačiau paklausus, ar jie yra girdėję, pvz., V. Juozapaitio „Lietuviškus šokius“ liaudies instrumentų orkestrui, jie irgi atsako neigiamai. Taigi, toji Lietuvos valdžia greičiausiai net nežino, kaip skamba kanklės ar kaip jos atrodo, bet jomis piktintis valdininkams kvapo užtenka. Galima būtų jiems priminti, kad net tolimame Kazachstane bet kokios valstybinės šventės be jų liaudies instrumentų orkestro net neįsivaizduojama.

Lygiai tas pats ir mūsų tautinės kultūros pristatymo. Garantuojau, kad Europoje ar kitur vykstančiuose kultūros renginiuose mūsų liaudies instrumentų orkestro pasirodymas tikrai sukeltų furorą. Tačiau Kultūros ministerija už fantastiškus pinigus geriau samdo užsienio muzikantus mūsų valstybės pristatymui. Ar ne laikas atsigręžti į savo pačių kultūrą, juk mūsų tautinė instrumentinė muzika tikrai papuoštų bet kurio mūsų prisistatymo kultūrinį segmentą?

Suprantu, kad išruošti kelio nei studentų orkestrą (Muzikos ir teatro akademijos bei Klaipėdos universiteto orkestrai dabar yra geriausi) yra ganėtinai sudėtinga. Žymiai paprasčiau būtų, jei turėtume profesionalų liaudies instrumentų orkestrą. Šią idėją, prisipažinsiu, iškėliau dar prieš 20 metų (Lite-

ratūra ir menas, 1984, Nr. 10). Tuomet rašiau: „Steigti naują profesionalų kolektyvą — tai tas pats, kaip statyti brangiai kainuojantį rūmą“.

Repertuaro problema irgi yra aktuali. Lietuvos kultūros ministerijos premijos už geriausius kūrinius liaudies instrumentams nejučiomis išnyko jau prieš dešimtmetį. Tuo pačiu praktiškai dingo ir nauji lietuvių kompozitorių orkestriniai kūriniai. Argi tie keli tūkstančiai premijinių litų imtų ir nustekentų valstybę?

Kelia nerimą ir muzikos mokyklose besiklostanti padėtis: mažinami liaudies instrumentų pedagogų krūviai, tuo pačiu mažinamas ir vaikų priėmimas į birbynės ir kanklių specialybes. Sensta mokyklų turimi liaudies muzikos instrumentai, o naujiems instrumentams, taip pat ir specialybės vadovėliams, lešų neskiriama. Sąmoningai mažinant jaunimo susidomėjimą tautine muzika, kyla abejonės dėl mūsų tautinio savitumo išlikimo.

Lietuva — tai ne tik visų mūsų, bet ir kanklių, birbinių puikaus skambesio tėvynė. Šalies muzikinio ugdymo įstaigos turėtų aktyviau ugdyti tautinės kultūros daigus, nes prisilietę prie liaudies instrumentų, vaikystėje ir jaunystėje pasisėmę tautinės kultūros, Lietuvos žmonės galės oriai jaustis ateities Europoje.

Meilė žodžiui ir lietuviškai knygai

Atkelta iš 2 psl.

Pagaliam mums nutilus, pati dainuoja ir net tokias lietuviškas dainas, kurių mes, gimę ir auge Lietuvoje, nebuvome girdėję! Nustebe klausomės ir pagaliau pasiteiraujame, iš kur ji tiek daug lietuviškų dainų mokanti, pati Lietuvoje niekad nebuvusi.

— Mano mama visad dainuodavo: ir rytą keldama, ir per dieną dirbdama, ir vakare guldama. Tai ir aš jų nemažai išmokau.

Motina po gyvenimo vargų išsisi kapų kalnelyje, bet jos lietuviškos dainos gyvos — jos išmigo dukters širdin nejučiomis, bet giliai, giliai.

O kad tai nebūtų tik gražios išimtis!

Pirmoji tėvų pareiga

Tuo tarpu šeimoje, kur motina nesupranta ar nenori suprasti būtiniausių savo lietuviškos motinos pareigų, vaikai, vos kelerius metus pagyvenę sveti-

mame krašte, žiauriai doko savo gimtąją kalbą arba tiesiog nustoja ją vartoję. Motina dar neįmoko gyvenamojo krašto kalbos ir jos gal niekad taisyklingai nebeįmoks, o vaikai jau baigia užmiršti lietuvių kalbą, ir štai lietuviškoje šeimoje po kelerių metų tėvai jau beveik nesusikalba su vaikais! Taip atsitinka tik dėl motinos ar abiejų tėvų apsilėidimo, ar net sąmoningo tautinių pareigų išsižadėjimo. Ir tai nedaro garbės nei savųjų, nei svetimųjų akys.

Reikia gyvenamojo krašto kalbą gerai mokėti, ir mūsų jaunoji karta ją ne blogiau išmoka už kitus, bet pirmoji ir didžiausia tautinė tėvų pareiga yra išmokyti vaikus gerai kalbėti lietuviškai.

Vilnijos atgarsiai. 2004

Irena Gelažienė

NUBRIDO LAPAIS

Ruduo nubrido lapais raudonais
Atgal neatsigręžęs į mane nei karto,
Kai lyg išbalusi, gležna diena,
Stovėjau aš tenai prie vartų.
Senamėdyje širdis išrėžta verkė,
Ir klykdamas praskrido gervės,
Kai tavo akys, akys skverbėsi
Į mano geliančių vienatvę.
Ruduo nubrido lapais raudonais,
Kai nebylė tylą prispaudė negyvai
Tavo ir mano sapnų.

AŠ NEŽINAU

Aš nežinau kodėl
Rudens taip pamilau pilkumą,
Akių jo melanholiją bedugnę,
Jo drąsą, išūlumą
Ir auksą blizgantį, geltoną.
O vėją, vėją tą beprotį,
Tai jis mane, kaip lapą,
Nuplėšęs neš pašėlęs
Per žemę klidančių miegę,
Į išsipildymą bekrasčių,
Į Eldorado tūkstančio spalvų...
Ak, jo kvėpavimą jaučiu,
Kai pamažu
Į glebį žemės leidžiamės dar žalią.

KAIP VAISIAI

Nesurinkti, kaip vaisiai, krinta mintys,
Ir valandos užbėga už akių,
O dienos, tartum, lieptas linksta,
Kai į saulėlydį rankas tiesiu.
Ir nežinau, kas pasitiks mane,
Kai grįšiu iš kelionės,
Ir kas paklaus, kodėl
Atsinešiau tik pilnas pintines svajonių.
Bet gal tik vienos jos, o Viešpatie,
Parklups prie Tavo kojų,
Gal jos primins, kad kažkada
Gyveno šitas keistas žmogus...

SPINDI DIENA

Spindi diena, kaip vaza porceliano,
Šešėliai virpa takuose,
O aš jaunystę pasigavus,
Atrodo, bėgu jais basa.
Skubu –
Dangus kol spindi,
Ir kol šešėliai dar gyvi,
– Tai jie man kalba, jie man moja,
Žadėdami rytojų,
Dar vieną puokštę margą
Padėti
Ant mano lūkestių altoriaus,
Kaip sauja saulės spindulių.

Algirdo Grigaičio nuotrauka.

Atidaromas Baltistikos skyrius

Sankt Peterburgo valstybinio universiteto Filologijos fakultete spalio 29 d. atidarytas vienišasis Baltistikos skyrius ir biblioteka.

„Baltistikos skyriui vadovaus docentas Aleksejus Andronovas, kurį vadina Vilniaus universiteto auklėtinis. Vilniuje jis metus mokėsi baltistikos ir puikiai kalba lietuviškai“, – teigė Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto dekanas Bonifacas Stundžia.

Už nuopelnus baltistikai, lietuvių kalbai ir tarpvalstybinių

kultūrinių ryšių plėtojimą A. Andronovui yra suteikta Lietuvos pilietybė.

Baltistikos specializaciją Sankt Peterburgo universiteto vyresniųjų kursų studentai galėjo rinktis jau keletą metų, o nuo šio rugsėjo Bendrosios kalbotyros katedroje pradėta dėstyti ir atskira Baltistikos studijų programa, kurią pasirinko 9 pirmakursiai. Latvių ir lietuvių kalbas studijuojantiems rušiams Lietuvos delegacija padovanos lietuviškų periodinių leidinių, kalbotyros knygų, albumų, žodynų. (Elta)

Nepaprasta vidinė harmonija

Kartas nuo karto taip nutinka, kad mažytėje Lietuvos Respublikos dalelėje New Yorke generalinio konsulato patalpos tampa meno galerija. Mat, konsulas nevengia pakviesti lietuvių visuomenę, kad ji susipažintų ir pasigrožėtų lietuvių menininkų dailės darbais. Tad ir lapkričio 5 d. vakare konsulato posėdžių salė, gretimas kambarys ir koridorius puikavosi atvykusios iš Lietuvos dailininkės Eglės Kuckaitės grafikos darbai.

Konsulato šeimininkas generalinis konsulas Mindaugas Butkus, atidaręs parodą, sveikino susirinkusius meno gerbėjus (jų buvo apie 40), pristatė dail. Eglę Kuckaitę ir pakvietė ją susipažinti.

Eglė kukliai prisiminė savo biografiją, supažindino su kai kuriais savo darbais, jų atlikimo technika ir kvietė pasižvalgyti, pasigėrėti jos kuryba.

Eglės piešiniai nespaltoti. Vyrauja pilkuma. Daug vietos skirta erdvei, kuri jungiama grakščiai ir elegantiškai išvedžiota linija. Jos darbų aplankas skaitome: „Neužpildyti, tušti plotai išryškina linijų lengvumą, subtilumą, kartu ir konstruktyvų mąstymą, neperkrautą mintimis popieriaus erd-

Eglė Kuckaitė.

ve”.

Mane sudomino keletas didelių, pailgų, maždaug 12X36 colių dydžio popieriaus lakštų, kuriuose ryškėjo miniatiūriniai (apie 1X2 colių) piešiniai. Ypač įdomus ciklas, pavadintas „Kai būsi Vilniuje“. Jame yra 12 miniatiūrinių Vilniaus vaizdų. Antras ciklas iš 7 piešinių – „Šitos meilės nepaslepėsi – tai meilė Vilniui!“ Ir dar keli.

„Nepaprasta vidinė harmonija, natūrali gamtos ir sielos darna (...) Daiktų ir sielų vienvatė tarsi savaime susikuria iš nesuskaičiuojamos daugybės plonyčių virtuoziškų linijų. Vaizdas čia kasdieniškas, mate-

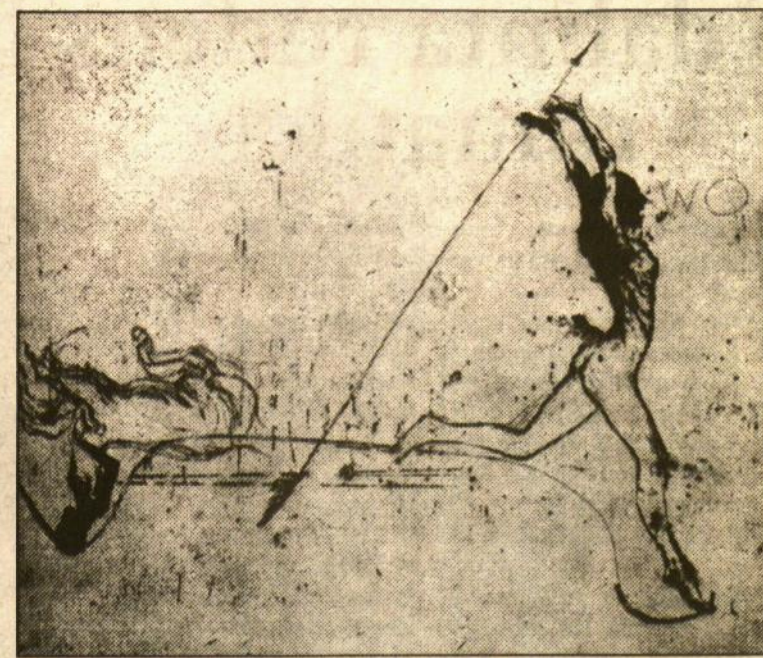
rialus ir kartu kupinas kitokios, mistinės realybės“, – rašo Ona Baliukonytė.

„Eglės darbuose girdime himną mažmožiams – tam, kas atrodo įprasta, nereikšminga, pilka. Jos siužetuose esama siurrealistinių ar pasakiškų pasąjų, jos meninėje raiškoje yra tikrai netikėtų, virtuoziškų darinių, bet visa tai neakcentuojama, ateina savaime...“, – pastebi Julė Šiurkutė.

Dailininkė Eglė Kuckaitė gimė 1969 m. Kupiškėje. Studijavo 1991–1995 m. Vilniaus dailės akademijoje, grafikos katedroje. Jas apvainikavo Menų bakalaurų diplomu. Kūrybos sritys: grafika (estampai), fotografija, instaliacija, tapyba, knygos iliustracija. Priklauso Lietuvos dailininkų sąjungai. Lietuvoje ir užsienyje yra surengusi 6 autorines ir 57 grupines pamokas. Eglės darbai muziejuose, galerijose ir pas privačius rinkėjus yra Prancūzijoje, Norvegijoje, JAV, Japonijoje, Italijoje, Lenkijoje, Rusijoje, Kanadoje, Turkijoje ir kitur.

Parodoje generaliniame konsulate Eglė Kuckaitė buvo išstaciūsi 33 grafikos darbus.

Petrus Palys

Eglės Kuckaitės kūriny.

Šį kartą – fotografijos iš Danijos

Nieko nebestebina, kad tautiečiai išvyksta uždarbiauti į užsienį. Svarbu, kad jie ten nepridarytų ko nors, kas darytų gėdą giminėms, artimiesiems ar visai Lietuvai. Kad lietuviams būdingas darbštumas, gabumai, talentai ir toliau svetur būtų vystomi, kad apie jų darbus sužinotų ir gimta šalis.

Šį kartą apie vieną tokių – fotomenininką Aleksandrą Šiekštelę. Į Daniją jis išvyko prieš septynerius metus. Iš meninės fotografijos, kaip ir Lietuvoje, taip ir svečioje šalyje, nepragyvensi. Įsidarbino spaustuvių. Bet fotoaparato neužmetė. Jo gyvenimas sukosi legdomis ir įvairiausiais pasakojimais apipintame viename sostinės rajone, pavadintu Kristianijos vardu. Fotomenininkui šis rajonas daug kuo panašus į Vilniaus Užupį. Tačiau čia, jo akimis, daugiau sumaišties. Čia prekiaujama narkotikais, vietinės pramonės gaminiais ir dar daug kuo. Turistai mėgsta čia lankytis. Ši mikrorajona, esanti netoli jūros, supa kanalą. Gal dėl to vietiniai gyventojai kristianitai jaučia savotišką gamtos globą. Be to, čia egzistuoja netradicinė sugyvenimo forma, kažkuo panaši į laisvą liaudies komuną. Dėl panašių sąvabių čia gyvena nemažai menininkų.

A. Šiekštelė, Danijoje sukūręs šeimą, dabar gyvena kaip tik šiame Kopenhagos rajone. Su fotoaparatu yra išvaikščiojęs visas gatveles, kanalų ir jūros

pakrantes. Per septynerius metus Aleksandras Danijoje yra suruošęs keturias savo parodas. Neseniai Vilniaus fotografijos galerijoje, esančioje Didžiojoje gatvėje, jis eksponavo įdomų ciklą apie Kristianiją. Tiesa, čia prisiderino keletas darbų, darytų po Ispanijos bei Italijos dangumi. Iš viso parodoje buvo per 60 nedidelio formato juodai baltų „besiūzetinių“ miesto tematika darbų.

Skaitytojams galima būtų priminti, kad po pasaulį yra pasisklidę daugiau Lietuvos fotomenininkų, fotografų, tačiau be JAV gyvenančių Algimanto Kežio ir Edžio Jurčio, Vengrijoje – Pauliaus Normanto, kurie retsykiais pradžią mus parodomis, daugiau nelabai kuo ir turime pasidžiaugti. O žinome, kad Jungtinės Amerikos Valstijose, Izraelyje bei kitose šalyse apsigyvenę dirbantieji šios profesijos specialistai.

Taigi, būtų malonu kada nors Lietuvoje išvysti jų darbus. Arba bent išgirsti, kad jie ten užsiima kūrybine veikla, suruošę fotografijų parodą. Jau vien tai imponuoja – fotografijos paroda lietuvių akimis! Gal kai kuriais atvejais posakis – savo šalyje pranašų nebūsi – pilnai pasiteisintų. Autorių sveikintume ne tik mes, kolegos, bet gal ir skaitytojai juo tyliai didžiūtuos. Už kūrybingumą, gerus darbus užsienyje dirbantį buvusį mūsų šalies pilietį.

Algimantas Žižiūnas

Aleksandra Šiekštelė.

Algimanto Žižiūno nuotr.

Knygnešių tėvo sukaktis

LIBERTAS KLIMKA

Lapkričio 9 d. sukako 175 metai, kai Suvalkijoje, Šakių apskrityje, Lukšių valsčiaus Plėgų kaime gimė religinių raštų leidėjas ir vertėjas, draudžiamosios lietuviškos spaudos uolus platintojas kunigas Martynas Sederavičius. Legendinė tos tolimesnės gaidynės, kurios pabaigos šimtmetį šiemet minime, asmenybė, – M. Sederavičius vadintas knygnešių tėvu. Jo gyvenimo kelias – vargingas ir labai atkaklus siekimas šviesos ir mokslo, o tapus kunigu – tiesiog apaštališka tarnystė visai tautai, jos gyvasčiai. Kunigo knygnešystės sklaida vyko ne tik savojoje parapijoje ar Suvalkijoje; jos įtaka buvo jaučiama visoje Lietuvoje.

Rašto mažasis Martynukas pramoko namuose, iš tėvo Jurgio, kuris, deja, anksti mirė. Našlaitį, matydamas jo nepaprastą norą mokytis, ėmėsi globoti pusbrolis kunigas Antanas Martynaitis. Leido jį į Marijampolės gimnaziją, parėmė, besimokantį kunigų seminarijoje Seinuose. 1858 metais vyskupas Motiejus Valančius Varniuose M. Sederavičių įšventino kunigu. Pastoraciniam darbui buvo paskirtas į Alvitą; vėliau kunigavo Griškabadyje, Liudvine ir Šakiuose. 1873-aisiais tapo Sudargo klebonu, ten ir nuveikė savo didžiuosius gyvenimo darbus. Sudarge 1907 metais ir atgulė amžinojo poilsio.

Žmones stebindavo kunigo Martyno asketiškas gyvenimo būdas: nėra ir pakelės svaigalų taurelės, užtraukęs dūmą. Buvo vegetaras, nes jaunystėje sau prisizadėjo, jeigu išsipildytų jo svajonė tapti kunigu, nevalgyti mėsos. Tik uostomosios tabokos nuolat nešiodavosi su savimi, kad smagiai nusičiaudėtų. Maitinosi kunigas daugiausia Nemuno žiobriais. Dėvėjo namų darbo rūbais: vasarą – linine sutana, žiemą užsigobdavo kaimiškais kailinukais. Dėl savo paprastumo, nuoširdumo, pa-

Kun. Martynas Sederavičiaus buvo vadinamas Lietuvos knygnešių tėvu. Jo knygnešystės sklaida vyko ne tik savojoje parapijoje ar Suvalkijoje; jos įtaka buvo jaučiama visoje Lietuvoje.

garbaus elgesio su kaimo žmonėmis, taip pat dėl graudžiai gražių pamokslų buvo labai mėgstamas parapijiečių. Pinigų net ir rankas nenorėdavo imti, sakydavo, jeigu gali kiek paaukoti, nešė tarnui Jonui. Sutaupyta iš kuklaus pragyvenimo lėšas visas skirdavo lietuviškų religinių raštų iš lenkų kalbos. M. Sederavičiaus parengtų knygelių buvo išleista per 30. Kai kurios pakartotinais leistos net keliolika kartų. Leidinius lietuvių kalba tada įmanoma buvo išspausdinti tik Prūsijoje, patogiausia Tilžės spaustuvių. Tada kunigas organizuodavo knygų pargabenimą per sieną ir išplatimą caro valdomoje Lietuvoje. Ne kartą ir ne dešimtis pats vežimais su paslėptais knygų maišais riedėdavo per pasienio punktą: žandarai nedrįsdavo iškrauti tokio žinomo visoje Suvalkijoje kunigo. Sudargo bažnytkaimis – trikampyje tarp Žemaitijos, Prūsijos ir Suvalkijos – labai patogi vieta išskirstyti nelegalią spaudą. Turėjo M. Sederavičius patikimų talkininkų – kunigų, bažnyčios tarnų, ūkininkų, pas kuriuos galėjo sandėliuoti knygas, iki knygnešių jas gabens toliau. Ir niekas per trisdešimt metų tokios aktyvios veiklos jo neįskundė... Tik Tilžės spaustuvinėms savanaukiškai pasinaudodavo kunigo patiklumu: neretai savo nuožūra padidindavo paklausios knygelės užsakytojų tiražą ir išparduodavo. Kai kam net ir šventuose darbuose rūpi pelnas, o M. Sederavičius knygeles kaimo žmonėms dalydavo vel-tui.

Leidybai kunigas pasitelkdavo ir kitų pagalbininkų. Prikalbino tam darbiui girininką Juozą Antanavičių ir buvusį Rasei-

nių pristavą Serapiną Lauryną Kušeliauską. Pastarasis 1879-aisiais sudarė ir spaudai parengė garsųjį maldyną *Aukso altoriaus arba Šaltinis dangiškų skarbių*, kuris, nors ir nelabai švaria lietuvių kalba parašytas, buvo pakartotinais didžiuliais tiražais leidžiamas iki pat spaudos atgavimo. Tai kontrastinis leidinys, – tituliname puslapyje nurodyta, kad išleistas Vilniuje J. Zavadskio spaustuvių su cenzūros leidimu. O iš tikrųjų – Tilžėje, Shoenkės, Reylanderio, Mauderodės ir kitų spaustuvių. Klaidinantys įrašas – žandarų mulkinimui ir kad žmonės nebijotų maldyną, kaip draudžiamą, namuose laikyti. Spalvotas titulinis, teksto iliustracijos, gražus įrišimas, – *Aukso altorius* buvo ne vieno jauno žmogaus svajonė.

M. Sederavičiaus sukurtu knygnešių slaptųjų tinklu pasinaudojo ir tautinės savimonės, valstybės atgimimo viltų žadintojai. Jais į Lietuvą keliavo J. Basanavičiaus *Aušra*, J. Kudirkos *Varpas*. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad pats kunigas rezervuotai žiūrėjo į tautinio atgimimo liberaliojo sparno veiklą, manydamas ją esant „pagoniška“. Vaizgantas taip prasitarė apie M. Sederavičių: „Jis padarė daugiau negu pats suprato“. Ir tikrai: dirbo, plūšėjo kiek pajėgė, laikydamas katalikybę ir lietuviybę savo misija šiame pasaulyje. Per leidybinius rūpestius neturėjo kada beužiimti bažnyčios priežiūra ar remontais. Į kitų kunigų priekaištus taip atsakęs: „Aš statau Dievo kažnyčią žmonių sielose“. Tikra laimė, kad sulaukė tamsiosios gaidynės pabaigos, kurią taip artino savo pasiaukojančia veikla.